

Türkiye’de Deprem Psikolojisi ile İlgili Yapılmış Çalışmaların Analizi

Analysis of Studies Conducted on Earthquake Psychology in Turkey

ÖZET

Bu araştırmada, doğal afet olarak tanımlanan depremlerin, insan psikolojisi üzerine etkisi ile ilgili yapılmış araştırmaların belirli bir sistem dâhilinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye’de 2013-2023 yılları arasında, deprem psikolojisi hakkında yapılmış lisansüstü tez ve araştırma makaleleri incelenmiş ve elde edilen bulgular katagorize edilmiştir. Alanyazın incelemesi, 10-30 Mart 2023 tarihleri arasında YÖKTEZ ve ULAKBİM veri tabanları aracılığıyla yapılan taramalarla gerçekleştirilmiştir. Böylelikle araştırmalar; 2013-2023 yılları arasında yapılmış olmaları, YÖKTEZ ve ULAKBİM veri tabanlarında yer almaları ve başlığında deprem psikolojisi kapsamında değişkenlerin yer alması koşuluyla incelemeye dâhil edilmiştir. Doküman analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen araştırmada 31 çalışma, araştırmacılar tarafından hazırlanan “Araştırma İnceleme Formu” kullanılarak incelenmiştir. Araştırmalar; yayımlandıkları yıllar, kullanılan araştırma yöntemleri, çalışma grupları, çalışma grubu genişliği, lisansüstü tezlerin türü ve enstitülere göre dağılımları ve deprem sonrası insan psikolojisinde araştırılan değişkenler bağlamında incelenmiştir. Araştırma bulguları alanyazın doğrultusunda tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Deprem Psikolojisi, Travma, Yas, Psikososyal Müdahale.

ABSTRACT

In this research, it is aimed to examine the research on the effects of earthquakes, defined as natural disasters, on human psychology within a certain system. In this context, postgraduate theses and research articles on earthquake psychology in Turkey between 2013 and 2023 were examined and the findings were categorized. The literature review was carried out by scanning through YÖKTEZ and ULAKBİM databases between 10-30 March 2023. Thus, research; They were included in the review provided that they were conducted between 2013 and 2023, were included in the YÖKTEZ and ULAKBİM databases, and included variables within the scope of earthquake psychology in the title. In the research conducted using the document analysis method, 31 studies were examined using the "Research Review Form" prepared by the researchers. Researches; They were examined in the context of the years they were published, the research methods used, the study groups, the size of the study group, the type of postgraduate theses and their distribution according to institutes, and the variables researched in post-earthquake human psychology. The research findings were discussed in line with the literature and suggestions were made.

Keywords: Earthquake Psychology, Trauma, Grief, Psychosocial Intervention.

GİRİŞ

Afet, belirli bir bölgede beklenmedik bir anda görülen ve orada yaşayanları psikolojik, sosyolojik, ekonomik çok yönlü etkileyen, insan eliyle veya doğal süreçlerle meydana gelen olaylardır (Şeker ve Akman, 2014). Doğal felaketler bütün dünyada her an yaşanabilmekte ve insanlığın hayatında yıkıcı etkilere sebep olmaktadır. Bu olaylar kişilerin doğal hayat akışını sekteye uğratmakta, yaşamlarının içinde derin izler bırakmakta ve sonrasında ortaya çıkan tahribatın düzeltilip iyileştirilmesi uzun zaman alabilmektedir (Koç vd., 2005).

Afetler insanlık tarihi kadar eski olduğu halde sonrasında oluşan psikolojik neticelerin araştırılması henüz yeni sayılabilir. Dünya sağlık örgütü bu konudaki çalışmalara ancak 1995’lerden sonra başlamıştır (Yehuda vd., 2015). Araştırmalarda afet sonrasında görülen en yaygın ruhsal rahatsızlığın travma sonrası stres bozukluğu olduğu ve bunu depresyonun izlediği bildirilmiştir (Fergusson vd., 2014). Dolayısıyla insanlığı için afet ve psikolojinin kaçınılmaz ilişkisi (Mc Farlane, 1987) devam etmektedir.

Bir afet çeşidi olan depremin, yeryüzünde her yıl yüzlercesinin gerçekleştiği ve dünya tarihinde milyonlarca insanın ölümüne yol açtığı bildirilmektedir (Başoğlu vd., 2002). Türkiye hem yer aldığı deprem kuşağı hem de

Ayşegül Ülker¹ 
Selahtin Avşaroğlu² 
Hülya Avşaroğlu³ 
Enayat Elyan⁴ 

How to Cite This Article

Ülker, A., Avşaroğlu, S.,
Avşaroğlu, H. & Elyan, E. (2023).
“Türkiye’de Deprem Psikolojisi ile
İlgili Yapılmış Çalışmaların
Analizi” International Social
Sciences Studies Journal, (e-
ISSN:2587-1587) Vol:9,
Issue:117; pp:9139-9149. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.72665>

Arrival: 25 July 2023

Published: 30 November 2023

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

¹ Dr., Uzman Öğretmen, MEB, Konya, Türkiye. ORCID: 0000-0002-3484-9163

² Prof. Dr., Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma, Konya, Türkiye. ORCID: 0000-0002-0953-2922

³ Baş Öğretmen, MEB, Konya, Türkiye.

⁴ Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma, Konya, Türkiye. ORCID: 0000-0001-8735-4116

jeolojik yapısı bakımından depreme maruz kalan bir ülkedir. Canlı fay hatlarına sahip ülkemizde, ortalama iki yılda bir can ve mal kayıplarına yol açan depremler yaşanmaktadır. Ne yazık ki hareketli deprem kuşağı, yerleşim biçimi ve yapı özellikleri nedeniyle önemli ve etkileyici sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Erdik ve Aydınoglu, 2003). Hayatları etkileme oranı bakımından dünyada ve ülkemizde en üst sırada yer alan deprem, can ve mal kaybının yanı sıra toplumsal, fiziksel ve ruhsal yaralanmalara, travmalara sebebiyet vermekte ve kişilerin baş etme becerilerini sarsmaktadır (Altun, 2018).

Eski Yunancada yara manasına gelen travma Türk Dil Kurumu sözlüğünde “sarsıntı” olarak geçer. Travma bireyin hayatını etkileyen, onu aşırı şekilde korkutup, yaşadıkları veya tanık oldukları karşısında çaresiz bırakan deneyimlerdir (Gülmez, 2022). Bu yaşantılar, bireyin yaşamı içerisinde karşılaşılabileceği olumsuz olaylardan daha farklı ve dehşet vericidir. Derin izler bırakan deprem kişileri, kendileri ve sevdiklerinin uğrayabileceği önemli bir tehditte yüz yüze getirdiği için büyük bir travmatik yaşantı olarak kabul edilmektedir (Sönmez, 2022).

Deprem ansızın meydana gelmesi ve sonuçlarının oluşturduğu felaketler nedeniyle insan psikolojisi üzerinde kayda değer etkiler bırakabilmektedir. Deprem anında oluşan sarsıcı durumlar ve sonrasında gelişen can ve mal kayıpları bireyleri, uzun zaman etkisinden kurtulamayacakları psikolojik sıkıntılara sürükleyebilmektedir. Depremler gerçekleştirdiği tahribat, sonrasında oluşan ilave problemler ve devam eden artçı sarsıntıların geliştirdiği kronik sıkıntılar nedeniyle diğer travmatik yaşantılardan farklı bir yere sahiptir (Sabuncuoğlu vd., 2003). Depremin şiddeti, sonrasında yakın kaybı, zorunlu göç, okul ve iş değişikliği, maddi kayıplar gibi bireyin yaşantısında meydana gelen sıra dışı durumlar, psikolojik problemlerin oluşmasında etkili olabilmekte ve bu etkiler uzun yıllar devam edebilmektedir (Bland vd.,1996; Goenjian vd., 2000; Irmansyah vd., 2010).

Depremin yol açtığı maddi ve manevi hasar, depremin yaşandığı ülkenin gelişmişlik düzeyi (Başoğlu vd., 2002), yaşanabilecek afete hazırlıklı olmamak, deprem sonrasında psikolojik ve sosyal müdahale eksikliği, yakınların kaybı, afetin görsel etkilerinin ortadan kaldırılma süreci, maddi sıkıntılar, sosyal bağlantıların zayıflaması gibi etkenler afet sonrası psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasında etkilidir (Sattler vd., 2002). Depremden kurtulanlarda kalp ve solunum sorunları gibi fiziksel rahatsızlıklarla birlikte depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi ruhsal problemler oluşabilmektedir (Peleg vd., 2002). Yapılan bazı araştırmalar, depremden kurtulanların TSSB düzeyinin %3-87 arasında olduğunu bulgulamıştır (Özdemir vd., 2015).

Etkileri travmanın türü, şiddeti ve deneyimleyen kişiye göre değişebilmekle birlikte deprem sonrası sıkıntılar, bazen kalıcı psikolojik rahatsızlıklara yol açabilmektedir (Kidson vd.,1993; Alparslan vd.,1999). Psikolojik problemler özellikle kırılabilirliği yüksek, riskli gruplar olarak tanımlanabilecek kişilerde çok daha büyük yıkımlara sebebiyet verebilmektedir. Bu etkilerin bebekler, çocuklar, yaşlılar, kadınlar, engelliler, depremden önce psikopatolojik sorunlar yaşayanlar için zorlayıcılığı yüksektir. Dikkat ve odaklanma sorunları, korku, hissizlik, uyusukluk, sürekli depremi düşünme, üzüntü, öfke, travmatik anı tekrar yaşama, aşırı uyarılmışlık, yüksek kaygı, travma sonrası stres belirtileri ve uyku bozuklukları depremden sonra yaşanan psikolojik sıkıntılardır. Travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete, madde bağımlılığı ve kronik stres gibi problemlerin görülebilmesi olasıdır (Boudweyns vd.,1991; Caia vd., 2010).

Depremi birebir yaşayanlarla birlikte, depremin sebep olduğu tahribata sonradan tanık olanlar ya da sevdiklerinin tüm bunları yaşadığını sonradan öğrenen uzaktaki kişilerin oluşturduğu çok büyük bir kitle, felaketten etkilenmektedir. Rubanis ve Bickman (1991) yaptıkları araştırmada, yaşanan yıkımların ardından kişilerde oluşabilecek psikolojik rahatsızlıkları araştırdıkları çalışmalarında, patolojik sıkıntılarının ortaya çıkma oranını %35.2 olarak bulgulamışlardır. Ayrıca anksiyetenin %39.9 oranıyla en fazla yüzdeliğe sahip olduğunu, bunu %35.8 ile somatik problemler ve %35.5 ile alkol kullanımının takip ettiğini belirtmişlerdir.

Depremin oluşturduğu yıkıcı etkilerin uzun yıllar devam edebildiğini gösteren araştırmalar mevcuttur. Kurt ve Gülbahçe (2019) Van Depremi'nden sekiz yıl sonra 12. Sınıf öğrencileri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında katılımcıların, travma sonrası stres bozukluğu oranlarının geçen süreye rağmen oldukça yüksek olduğunu gözlemlemişlerdir. Benzer şekilde Bedirli (2014), 1999 Marmara Depremi üzerinden 14 yıl geçmesine rağmen bireylerin, süregelen psikolojik problemlere sahip olduğunu bulgulamışlardır. Bu çalışmalar deprem gibi afetlerin psikolojik etkilerinin, felaketlerin üzerinden geçen uzun yıllara rağmen devam ettiğini göstermektedir (Güven, 2010).

Deprem sonrasında bireylerin deneyimledikleri travmanın üstesinden gelebilmesinde, deprem deneyimini düşünsel olarak sindirebilmesi ve yaşantısını düzenleme ve idame ettirebilme gücünü yeniden elde etmesi amaçlanır (Aker ve Işık, 2017). Deprem sonrası psikolojik sıkıntılarının giderilmesinde erken teşhis ve müdahale, psikososyal destek grupları, iş ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi gibi etmenler ruh sağlığı açısından önemlidir (Taşçı ve Özsoy, 2021).

Bu kapsamda ülkemizi en fazla etkileyen doğal afetlerden biri olan deprem sonrası psikolojisi konusunda yapılan araştırmaların derlendiği bu çalışmada, konuyla ilgili genel bir perspektif oluşturulması amaçlanmaktadır. Depremden etkilenen bireylerin ruh sağlığının iyileştirilmesinin en az diğer alanlardaki mücadeleler kadar önemli olması, bu alanda yapılan çalışmaların kıymetini attırmaktadır. Araştırmaların içeriği, türü ve sonuçlarının bir arada incelendiği böyle bir derleme çalışmasının alanyazında bulunmaması bu araştırmanın, alandaki eksikliği giderecek ve literatüre katkı sunacağı umulmaktadır. Buna ek olarak araştırmanın, konuyla ilgili, literatürde gelinen durumun anlaşılması ve sonraki zamanlarda gerçekleştirilecek çalışmalara fayda sunması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmada Türkiye’de deprem sonrası psikolojisi hakkında son 10 yılda yapılan çalışmaların belirli kriterler dahilinde incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Türkiye’de 2013-2023 yılları arasında deprem sonrası psikolojisi ile ilgili yapılan ve ulaşılabilen çalışmaların incelendiği bu çalışmada, doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması istenen konularla ilgili yazılı dokümanın belirli bir sistem dahilinde incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

YÖKTEZ ve ULAKBİM veri tabanlarında gerçekleştirilen taramalar sonucunda ulaşılan araştırmalar, farklı dahil edilme ölçütleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2013-2023 yılları arasında Türkiye’de deprem sonrası psikolojisi ile ilgili YÖKTEZ ve ULAKBİM veri tabanlarında yer alan çalışmalardan meydana gelmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın belirli ölçütler içinde yürütülmesi amacıyla bir “Araştırma İnceleme Formu” oluşturulmuştur. Böylece araştırma kapsamında incelenen çalışmalar, bir sistem dahilinde ele alınmıştır. Form; araştırmanın başlığı, yayınlanma tarihi, yazarı, araştırma yöntemi, katılımcı grupları ve sayıları, lisansüstü tezlerin türü ve enstitülere göre dağılımı ve çalışmalarda ele alınan psikolojik konular şeklindeki sınıflandırmalardan oluşmaktadır.

İşlem

Alanyazın incelemesi, 10-25 Mart 2023 tarihleri arasında YÖKTEZ ve ULAKBİM veri tabanları aracılığıyla yapılan taramalarla gerçekleştirilmiştir. “Deprem”, “deprem psikolojisi” ve “deprem ve psikososyal müdahale” anahtar kelimeleriyle yapılan aramalardan elde edilen araştırmaların bu çalışmaya dahil edilme kriterleri şu şekildedir. 1- 2013-2023 yılları arasında yapılmış çalışmalar ele alınmıştır. 2-YÖKTEZ ve ULAKBİM veri tabanlarında yer alan araştırmalar dahil edilmiştir. 3-Başlığında deprem psikolojisi kapsamında değişkenlerin yer aldığı araştırmaların olduğu çalışmalar dahil edilmiştir.

Bu kriterler çerçevesinde 5 lisansüstü ve 1 tıpta uzmanlık tezi olmak üzere, toplam 6 lisansüstü tez çalışması ve 25 araştırma makalesi, araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalara ait bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında İncelenen Çalışmalar

Yazar-Yıl	Araştırma İsmi	Araştırma Türü
Bilici vd.,2013	Deprem Sonrasında Bireylerin Anksiyete Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler: Elâzığ Merkezli Bir Ön Çalışma	Makale
Kardaş,2013	Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin travma sonrası stres travma sonrası büyüme ve umutsuzluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi	Lisansüstü Tez
Özden,2013	Depreme bağlı travmatik stres ve depresyon belirtilerinin göç ve sosyal destek kaybı ile ilişkisine yönelik çok faktörlü bir inceleme	Lisansüstü Tez
Tanhan ve Kayri, 2013	Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması	Makale
Kadak vd.,2013	Risk factors predicting posttraumatic stress reactions in adolescents after 2011 Van earthquake	Makale
Bedirli,2014	2011 Van depremi sonrasında ergenlerde travma sonrası stres reaksiyonlarını yordayan risk faktörleri	Lisansüstü Tez
Şeker ve Akman,	Deprem travmasının kronik psikolojik etkileri: Düzce Depremi’nden 14 yıl sonra travma sonrası stres ve depresyon belirtilerinin yaygınlığı ve ilişkili risk faktörleri	Makale
	Van depremi sonrası duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler:	Makale

2014	polis örnekleme incelemesi	
Tanhan ve Kardeş, 2014	Van depremini yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin travmadan etkilenme ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi	Makale
Kararımak ve Güloğlu,2014	Deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde bağlanma modeline göre psikolojik sağlamlığın açıklanması	Makale
Küçükkoğlu vd.,2015	Posttraumatic stress symptoms seen in children within the 3-month period after the Van earthquake in Turkey	Makale
İkizer vd.,2015	Van depreminden 3 ay sonra çocuklarda görülen travma sonrası stres belirtileri	
Özdemir vd.,2015	Exploring Factors Associated With Psychological Resilience Among Earthquake Survivors From Turkey	Makale
Süzen,2015	Depremden kurtulanların psikolojik sağlamlığı ile ilişkili faktörler	
Altun,2016	Relations between post-traumatic stress disorder, dissociation and attention-deficit/hyperactivity disorder among earthquake survivors	Makale
Doğulu vd.,2016	Depremden kurtulanların dikkat eksikliği/hiperaktivite, disosiyasyon ve posttravmatik stres bozuklukları arasındaki ilişkiler	
Şeker,2016	1999 Marmara depremini yaşamış bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi	Lisansüstü Tez
Eray vd.,2017	Afetlerde psikososyal hizmetler: Marmara ve Van Depremleri karşılaştırmalı analizi	Makale
Çetin Dağlı vd., 2018	How do survivors perceive community resilience? The case of the 2011 earthquakes in Van, Turkey	Makale
Karancı vd.,2018	Hayatta kalanlar toplumsal sağlamlığı nasıl hisseder? 2011 Van Depremi örneği	
Şalcıoğlu vd.,2018	Evaluation of life satisfaction after the 2011 van (turkey) Earthquake	Makale
Boztaş vd., 2019	2011 Van depremi sonrasında yaşam doyumunun değerlendirilmesi	
Cankardaş ve Sofuoğlu,2019	The effects of relocation and social support on long-term outcomes of adolescents following a major earthquake: A controlled study from Turkey	Makale
Kurt ve Gülbağçe, 2019	Deprem sonrasında yer değiştirme ve sosyal desteğin ergenler üzerindeki uzun dönem etkileri: Türkiye'den kontrollü bir çalışma	
Doğulu vd.,2020	Van depremini yaşayan tıp fakültesi öğrencileri üzerinde depremin uzun dönem etkileri	Makale
Ergün,2021	Perceptions of individual and community resilience to Earthquakes	Makale
Uğur vd.,2021	Depremlerin toplumsal ve bireysel sağlamlığa etkileri	
Şenyüz vd., 2021	The role of relocation patterns and psychosocial stressors in posttraumatic stress disorder and depression among earthquake survivors	Makale
Taşçı ve Özsoy, 2021	Depremden kurtulanlarda yer değişikliği ve psikososyal stres kaynaklarının travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon üzerindeki rolü	
	Post traumatic stress disorder among adults in the aftermath of 2011 Van-Ercis earthquake in Turkey	Makale
	2011 yılı Van-Erciş depremi sonrası yetişkinlerde travma sonrası stres bozukluğu	
	Deprem ya da yangın deneyimlemiş kişilerde travma sonrası stres bozukluğu belirtileri ve belirtilerin yordayıcıları.	Makale
	Van depremini yaşayan öğrencilerin travma sonrası stres bozukluğu düzeylerinin incelenmesi	Makale
	A psychosocial perspective on community resilience and preparedness in the context of earthquakes in Turkey	Makale
	Toplum dayanıklılığına psikososyal bir bakış açısı ve Türkiye'de deprem bağlamında hazırlık	
	Prolonged grief disorder among bereaved survivors after the 2011 Van Earthquake in Turkey	Makale
	Türkiye'de 2011 Van Depremi'nden sonra hayatta kalanlar arasında uzun süreli yas bozukluğu	
	Deprem sonrası akut stres bozukluğu olanlarda travma, esnasındaki çözülmenin anksiyete düzeyi, algılanan stres, anksiyete duyarlılığı ve deprem stresiyle baş etme ile ilişkisi	Makale
	The Effect of Traumatic Loss on Posttraumatic Growth Among 2011 Van Earthquake Survivors: The Mediating Role of Posttraumatic Stress	Makale
	2011 Van depremi hayatta kalanlarda travma sonrası büyüme üzerinde travmatik kaybın etkileri: Travma sonrası stresin aracı rolü	
	Deprem travmasının erken dönem psikolojik etkileri ve olası risk faktörleri	Makale

Gülmez,2022	2020 Elâzığ depremi sonrası, depremzedelerde posttravmatik stres bozukluğu ve eşlik eden psikiyatrik hastalıkların yaygınlığının araştırılması	Uzmanlık Tezi
Sönmez,2022	Deprem psikolojik etkileri, psikolojik destek ve korkuyla baş etme	Makale
Yıldırım,2022	Ortaokul öğrencileri üzerinde depremin travmatik etkileri: nitel bir çalışma	Lisansüstü Tez

BULGULAR

Türkiye’de deprem sonrası psikolojisinde yapılan araştırmalar; yayımlandıkları yıllar, kullanılan araştırma yöntemleri, çalışma grupları, çalışma grubu genişliği, lisansüstü tezlerin türü ve enstitülere göre dağılımları ve deprem sonrası psikolojisinde araştırılan değişkenler çerçevesinde incelenmiştir.

Tablo 2: Araştırma Kapsamında İncelenen Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımları

Yıl	Tezler	Makaleler	f(frekans)	Yüzdellik(%)
2013	2	3	5	16.1
2014	1	3	4	12.9
2015	1	3	4	12.9
2016	0	3	3	9.6
2017	0	1	1	3.2
2018	0	3	3	9.6
2019	0	3	3	9.6
2020	0	1	1	3.2
2021	0	4	4	12.9
2022	2	1	3	9.6
2023	0	0	0	0

Tablo 2’de araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yıllara göre dağılımları verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde 2013 yılında 5 (%16.1) araştırmanın, 2014, 2015, 2021 yıllarında 4’er (%12.9) araştırmanın, 2016, 2018, 2019, 2022 yıllarında 3’er (%9.6) araştırmanın ve 2017, 2020 yıllarında 1’er (%3.2) araştırmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna göre araştırmaların yıllar içerisindeki sayıları farklılaşmakla birlikte, 2011 Van Depremi’ni takip eden 2013 yılı, 5 çalışmayla en fazla araştırmanın yapıldığı yıl olarak görülmektedir (Bilici, 2013; Kardaş, 2013; Özden, 2013; Tanhan ve Kayri, 2013; Kadak vd., 2013). Ayrıca 2013-2023 yılları arasında yapılan araştırmaların önemli bir kısmının katılımcılarının, 2011 Van Depremi’nden etkilenenler olduğu dikkat çekicidir (Kadak vd., 2013; Kardaş, 2013; Tanhan ve Kayri, 2013; Şeker ve Akman, 2014; İkizer vd., 2015; Küçüköğlü vd., 2015; Tanhan ve Kardaş, 2014; Doğulu vd., 2016; Şeker, 2016; Çetin Dağlı vd., 2018; Boztaş vd., 2019; Kurt ve Gülbahçe, 2019; Doğulu vd., 2020; Ergün, 2021; Şenyüz vd., 2021). Buna göre en çok araştırmanın 2013 yılında yapıldığı, sonraki yıllarda bu değere yakın sayılarda çalışmanın gerçekleştirildiği ifade edilebilir.

Tablo 3: Araştırma Kapsamında İncelenen Çalışmaların Araştırma Yöntemine Göre Dağılımları

Yıl	f(frekans)	Yüzdellik(%)
Nicel Yöntem	22	70.9
Nitel Yöntem	4	12.9
Kuramsal Derleme	3	9.6
Deneysel	2	6.4

Tablo 3’te araştırma kapsamında incelenen çalışmaların araştırma yöntemine göre dağılımları sunulmuştur. Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaların büyük bölümünün (22, %70.9) nicel yöntemlerle gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunu (4, %12.9) nitel (Doğulu vd., 2016; Karancı vd., 2018; Doğulu vd., 2020; Yıldırım, 2022), (3,%9.6) kuramsal derleme (Bilici vd., 2013; Altun, 2016; Sönmez, 2022) ve (2, %6.4) deneysel (Özdemir vd., 2015; Eray vd., 2017) çalışma izlemektedir. Bu bulguya göre araştırmaların, çoğunlukla nicel yöntemlerle gerçekleştirildiği ifade edilebilir.

Tablo 4: Araştırma Kapsamında İncelenen Çalışmaların Çalışma Gruplarına Göre Dağılımları

Yıl	f(frekans)	Yüzdellik(%)
Çocuklar	1	3.5
Ergenler	5	17.8
Üniversite Öğrencileri	3	10.7
Yetişkinler	19	67.8

Tablo 4’te araştırma kapsamında incelenen çalışmaların çalışma gruplarına göre dağılımları verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde araştırmaların 1’inin (%3.5) çocuklarla, 5’inin (%17.8) ergenlerle, 3’ünün (%10.7) üniversite öğrencileri ve 19’unun (%67.8) yetişkinler ile yapıldığı görülmektedir. Çocuklar ile yapılan çalışmanın yalnızca 1

adet olması dikkat çekici olmakla birlikte, alanyazındaki araştırmaların büyük bir kısmının yetişkinlerle gerçekleştirildiği ifade edilebilir.

Tablo 5: Araştırma Kapsamında İncelenen alışmaların Katılımcı Sayılarına Göre Dağılımları

Katılımcı Sayısı	f(frekans)	Yüzdelik(%)
0-100	4	14.2
101-200	3	10.7
201-300	4	14.2
301-400	5	17.8
401-500	4	14.2
501-ve üzeri	8	28.5

Tablo 5'te araştırma kapsamında incelenen çalışmaların katılımcı sayılarına göre dağılımları sunulmuştur. Tablo 5 incelendiğinde 4 (%14.2) araştırmanın 0-100, 3 (%10.7) araştırmanın 101-200, 4 (%14.2) araştırmanın 201-300, 5 (%17.8) araştırmanın 301-400, yine 4 (%14.2) araştırmanın 401-500 ve 8 (%28.5) araştırmanın 501-ve üzeri kişi ile gerçekleştirildiği görölmektedir. Bu bulguya göre araştırmaların, çalışma grup sayılarının büyüklüğüne göre çeşitlilik gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 6: Araştırma Kapsamında İncelenen Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımları

Yıl	f(frekans)	Yüzdelik(%)
Yüksek Lisans	5	83.3
Doktora	0	0
Tıpta Uzmanlık	1	16.6

Tablo 6'da araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımları verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde, 5 (%83.3) alışma ile araştırmaların büyük bir kısmının yüksek lisans düzeyinde gerçekleştirildiği, 1'inin (%16.6) tıpta uzmanlık olduğu ve doktora düzeyinde çalışmanın olmadığı görölmektedir. Bu bulgu doğrultusunda, lisansüstü araştırmaların çoğunun yüksek lisans düzeyinde olduğu ifade edilebilir.

Tablo 7: Araştırma Kapsamında İncelenen Lisansüstü Tezlerin Enstitüleri Göre Dağılımları

Yıl	f(frekans)	Yüzdelik(%)
Sosyal Bilimler Enstitüsü	3	50
Eğitim Bilimler Enstitüsü	2	33.3
Tıp Fakóltesi	1	16.6

Tablo 7'de araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin enstitüleri göre dağılımları verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde; 3 (%50) araştırmanın sosyal bilimler enstitüsü, 2 (%33.3) araştırmanın eğitim bilimler enstitüsü ve 1 (%16.6) araştırmanın tıpta fakóltesinde gerçekleştirildiği görölmektedir. Bu bulguya göre lisansüstü araştırmaların enstitüleri göre dağılımlarının farklılık gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 8: Araştırma Kapsamında İncelenen alışmalarda Ele Alınan Psikolojik Konular

Değişken	f(frekans)	Yüzdelik(%)
Depremden sonra duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler	1	3.2
Depremlere karşı bireysel ve toplumsal direnç algıları	1	3.2
Deprem etkileri (erken ve uzun dönem)	5	16.1
Travma sonrası stres bozukluğu	15	48.3
Travma sonrası büyüme	3	9.6
Anksiyete bozukluğu	2	6.4
Hiperaktivite bozukluğu	1	3.2
Psikososyal hizmetler	1	3.2
Psikolojik sağamlık	3	9.6
Toplumsal sağamlık	3	9.6
Psikolojik destek	1	3.2
Korkuyla baş etme	1	3.2
Yaşam doyumu	1	3.2
Sosyal destek	2	6.4
Kayıp ve yas	1	3.2
Bağlanma	1	3.2
Travma	1	3.2
Umutsuzluk	2	6.4
Depresyon	4	12.9
Disosiyasyon	1	3.2
Depreme hazırlıklı olma	1	3.2
Göç	3	9.6

Tablo 8'de araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda ele alınan psikolojik konular verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde; 15 (%48.3) araştırmada travma sonrası stres bozukluğu, 5 (%16.1) araştırmada depremin etkileri (erken ve uzun dönem), 4 (%12.9) araştırmada depresyon, 3'er (%9.6) araştırmada, travma sonrası büyüme,

psikolojik sağamlık, toplumsal sağamlık ve göç konularının çalışıldığı görölmektedir. Bununla birlikte 2'şer (%6.4) araştırmada; anksiyete bozukluğu, sosyal destek, umutsuzluk ve 1'er (%3.2) araştırmada; depremden sonra duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler, depremlere karşı bireysel ve toplumsal direnç algıları, hiperaktivite bozukluğu, psikososyal hizmetler, psikolojik destek, korkuyla baş etme, yaşam doyumunu sosyal destek kayıp ve yas bağlanma, depresyon, disosiyasyon, depreme hazırlıklı olma değişkenlerinin incelendiği görölmektedir. Bu bulguya göre, araştırmalarda en fazla travma sonrası büyüme değişkeninin çalışıldığı, bunu ikinci sırada depremin etkileri (erken ve uzun dönem) ve üçüncü olarak depresyon değişkeninin takip ettiği ifade edilebilir.

TARTIşMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, Türkiye'de 2013-2023 yılları arasında deprem sonrası psikolojisi hakkında yapılmış çalışmaların belirli bir sistem dahilinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ulaşılan 1 tıpta uzmanlık, 5 yüksek lisans olmak üzere, 6 lisansüstü tez ve 25 araştırma makalesi yayımlanma yılı, araştırma yöntemi, çalışma grupları, çalışma gruplarının genişliği, lisansüstü tezlerin türleri ve yayımlandıkları enstitüler ve deprem sonrası psikolojisi konusunda yapılmış çalışmalarda ele alınan değişkenler kapsamında analiz edilmiştir.

Bu doğrultuda incelenen çalışmaların 10 yıllık zaman dilimine yayıldığı, bazı yıllarda bir araştırma yapılmışken bazen aynı yılda üç dört araştırmanın çalışıldığı görölmüştür. Araştırmaların düzenli olarak gerçekleştirilmesinde ölkemizin deprem bölgesinde yer alması gerçeğinin etkili olduğu düşünölebilir. Deprem ve benzeri afetlerde çeşitli psikolojik sorunların ortaya çıkması ve bu problemlerde birden çok sorunun aynı anda yaşanmasının sonucu olan travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi durumlar yaşanabilmektedir (Uğurlu vd., 2003). Bu sebeple, yaşanan depremlerin konuyu sürekli araştırmacıların gündeminde tuttuğu ve önemini arttırdığı düşünölmektedir.

Araştırmalarda kullanılan araştırma yöntemleri gözden geçirildiğinde çalışmaların büyük oranda (22 araştırma) nicel yöntemlerle gerçekleştirildiği görölmektedir. Yapılan 5 alışma nitel, 2'si deneysel, 3'üde derleme şeklinindedir. Bunun nedenleri olarak nicel araştırma yöntemlerinin nitel yöntemlere göre daha az vakit alması ve genellenebilirliği gösterilebilir (Arık ve Türkmen, 2009; Yaşar, 2018).

Araştırmalarda yer alan gruplar incelendiğinde en fazla yetişkinler ile çalışıldığı, bunu ergen gruplarla yapılan çalışmaların izlediği görölmektedir. Araştırmalardan 3'ünün üniversite öğrencileri ile 1 araştırmanın çocuklarla gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Bunun nedeninin, çocukların stres kaynaklı davranışlarının, içinde buldukları gelişim dönemlerine paralel şekilde farklılıklar göstermesi (Oflaz, 2015) olabileceği düşünölmektedir.

Araştırmalardaki grupların katılımcı sayıları incelendiğinde 4 araştırmanın 0-100 aralığında değişen, 3 araştırmanın 101-200, 4 araştırmanın 201-300, 5 araştırmanın 301-400, 4 araştırmanın 401-500 aralığında ve 8 araştırmanın 501-ve üzeri kişi ile gerçekleştirildiği görölmektedir. Buna göre araştırmaların, çalışma grup sayılarının büyüklüğüne göre çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Bu durumun nedeni olarak, çalışma grubun ulaşılabilirliği ve gerçekleştirilen araştırmanın yöntemi için gerekli azami katılımcı sayısının etkili olabileceği düşünölmektedir.

Çalışmalardaki lisansüstü tezlerin neredeyse tümünün yüksek lisans düzeyinde ve bir tezin tıpta uzmanlık alanında olduğu görölmektedir. Doktora düzeyinde yapılmış çalışmaların olmaması dikkat çekicidir. Bu durumun nedeni ölkemizdeki yüksek lisans eğitimi oranının doktora eğitiminden daha fazla olmasından kaynaklanabilir.

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin enstitüleri göre dağılımına bakıldığında sosyal bilimler enstitüsü, eğitim bilimler enstitüsü ve tıp fakóltesi şeklinde olduğu görölmektedir. Ölkemizde üniversitelerin büyük bir kısmında psikoloji bölümünün sosyal bilimler enstitüsüne bağlı olması ve bu bölümün konuya daha fazla ilgi göstermesinin sonucu olabileceği düşünölmektedir. Depremden kurtulanlarda çeşitli psikolojik problemlerin ve anksiyetenin görölmesi (Xiong vd., 2010) konunun sosyal bilimler enstitüsün psikoloji anabilim dalında çalışmasını açıklamaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda deprem sonrası psikolojisi çerçevesinde ele alınan değişkenler içinde en fazla, travma sonrası stres bozukluğunun (TSSB) olduğu görölmüştür. Deprem gibi travmatik bir yaşantının ardından TSSB ve benzeri rahatsızlıkların ortaya çıkabileceği ve bu durumun, stres faktörlerinin kişinin hayatında oluşturduğu etkiler ölçüsünde değişebileceği beklenmektedir (Özgen ve Aydın, 1999). Bu tür patolojilerin ortaya çıkmasında kişinin genetik yatkınlığı, içinde bulunduğu sosyal çevre, sosyal destek unsurları, geçmiş travmatik ve stres yaşantıları gibi unsurların etkili olabileceği bildirilmiştir (Yıldız, 2016). Dünyanın farklı coğrafyalarında depremden sonra yapılan araştırmalar ölkemizdekilerle benzer sonuçlar vermektedir. Bizde olduğu gibi bu araştırmalarda da depremden sonra en fazla görölen psikopatolojik durumların TSSB, anksiyete ve depresyon olduğu gözlemlenmektedir. Bu kapsamda Pakistan ve Çin'de yapılan araştırmalarda TSSB'nin %42,6 ve %15,8 anksiyete ve depresyonun %40,5 ve %20 düzeylerinde olduğu bulgulanmıştır (Ehring vd., 2011; Fan vd., 2011).

Bununla birlikte depremden sonra meydana gelen TSSB ile başa çıkmada, psikoeğitim çalışmalarının etkili olduğu bildirilmiştir (Oflaz vd., 2008). Bu nedenle afetler ve depremleri deneyimleyen bireylerin yaşayabilecekleri psikolojik sıkıntılar ve bunların üstesinden gelebilmeleri konularında bilgilendirme ve eğitim çalışmalarının yarar getireceği ifade edilebilir (Bilici vd., 2013).

Çalışmalarda TSSB'den sonra ikinci sırada depremin erken ve uzun dönem etkileri gelmektedir. Deprem gibi travma etkisi oluşturacak olaylarda bireylerin bilinç, duyuş ve davranış süreçlerinin işleyişinin anlaşılabilmesi hem akut hem de sonraki sürecin doğru yönetilmesinde etkilidir (Prati ve Pietrantonio, 2009). Şeker ve Akman (2014) Van Depremi sonrası duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkileri inceledikleri araştırmalarında aradan sekiz ay geçmesine rağmen deprem esnasındaki yaşantıların tazeliğini koruduğunu bulmuşlardır. Benzer şekilde Kurt ve Gülbahçe (2019) yaptıkları araştırmada, üzerinden sekiz yıl geçtikten sonra da katılımcılarda depremin psikolojik etkilerinin devam ettiğini bildirmişlerdir.

İncelenen araştırmalarda en fazla çalışılan diğer değişkenin, depresyon olduğu görülmektedir. Gao vd. (2019) Çin'in Tangshan eyaletinde 1976 yılında meydana gelen depremin üzerinden 37 yıl geçtikten sonra yaptıkları çalışmada, orada yaşayan kadınların depresyon skorlarının yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bavafa vd. (2019) İran'da 2017 yılında meydana gelen depremden 10 gün sonra gerçekleştirdikleri çalışmada katılımcıların %41,5 depresif semptomlar yaşadıklarını gözlemlemişlerdir. Taşçı ve Özsoy (2021) yaptıkları araştırmada 2020 Elâzığ Depremi'nden 2,5 ay sonra katılımcıların depresyon düzeylerinin normal skora göre yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmalar deprem sonrası psikolojik etkilerin genel geçer özelliklere sahip olduğunu göstermektedir.

Bu araştırma, Türkiye'de deprem sonrası psikolojisi alanında yapılmış araştırmaların belirli ölçütler çerçevesinde incelendiği bir doküman analizi çalışmasıdır. Bu kapsamda konuyla ilgili, yalnızca Türkiye'de gerçekleştirilmiş lisansüstü tez ve araştırma makaleleri incelenmiştir. Bu araştırmada çalışmaların hangi yıllarda gerçekleştirildiği, çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri, katılımcı grupları ve bu grupların genişliği, araştırmalarda yer alan lisansüstü tezlerin türü ve yayımlandıkları enstitüler ve araştırmalarda ele alınan değişkenlerin neler olduğu ele alınmıştır.

Araştırmalarda çocuklar ve ergenlerle yapılan çalışmaların oldukça az olduğu görülmüştür, ilerleyen zamanlarda bu gruplarla daha fazla çalışılabileceği düşünülmektedir. Böylelikle olası depremler sonrasında, çocuklar ve ergenlere yapılacak psikolojik müdahaleler konusunda hazırlıklı olunabilir. Araştırmaların büyük kısmının nicel yöntemlerle gerçekleştirildiği görülmektedir. Bundan sonra yapılacak nitel ve deneysel çalışmaların, araştırmacılara konuyu derinlemesine analiz etme şansı vereceği düşünülmektedir. Ayrıca deprem sonrası psikolojisi hakkında yapılan araştırmalarda, farklı değişkenleri çalışmak, daha kapsamlı incelemeleri getirecektir. Böylece araştırmalarda çalışılacak konuların detaylı analizi sağlanacak ve deprem sonrası psikososyal müdahalelerin etkililiğinde artışlar elde edilebilecektir. Doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiş bu araştırma farklı araştırma yöntemleriyle de gerçekleştirilebilir. Türkiye'de deprem gerçeğinin yaşanmaya devam edeceği açıktır. Bir başka ifade ile ülkemiz deprem riski yaşayan bir ülkedir. Bu nedenle, bu ve benzeri araştırmaların sonuçları dikkate alınarak, ilerleyen zamanlarda olası deprem sonrası yapılacak etkili psikolojik destek ve psikososyal müdahaleler için faydalı veriler elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Aker, A.T. (1999). Marmara depremleri: epidemiyolojik bulgular ve toplum ruh sağlığı uygulamaları üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Derg* 2006; 17: 204-212.

Aker A.T. & Işık, E. (2017). Temel sağlık hizmetlerinde ruhsal travmaya yaklaşım. Akdeniz F, editör. *Aile Hekimleri İçin Psikiyatri*'de. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları; 2017:119-50.

Alparlan, S., Koçar, A. İ., Şenol, S. & Meral, I. (1999). Marmara Depremini Yaşayan Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Bozukluklar ve Kaygı Düzeyleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 6(3), 135-142.

Altun, F. (2016). Afetlerde psikososyal hizmetler: Marmara ve Van depremleri karşılaştırmalı analizi. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8-9), 183-197.

Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 1-15.

Arık, R. S. & Türkmen, M. (2009). Eğitim bilimleri alanında yayınlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi. *Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Antalya*, 1-16.

- Baçoğlu M, Şalcioğlu E, & Livanou M. (2002). Traumatic stress responses in earthquake survivors in Turkey. *J Traumatic Stress*; 15: 269-276.
- Bavafa A, Khazaie H, Khaledi-Paveh B, & Rezaie L. (2019). The relationship of severity of symptoms of depression, anxiety, and stress with sleep quality in earthquake survivors in Kermanshah. *J Inj Violence Res*.11:225.
- Bedirli, B. (2014). Deprem travmasının kronik psikolojik etkileri: Düzce Depremi'nden 14 yıl sonra travma sonrası stres ve depresyon belirtilerinin yaygınlığı ve ilişkili risk faktörleri. (Tez No: 358812) [Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi-İstanbul] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bilici R, Tufan E, Turhan L, Uğurlu G.K., Tan S., & Kaşan T. (2013). Deprem sonrasında bireylerin anksiyete düzeyleri ve etkileyen faktörler: elazığ merkezli bir ön çalışma. *Fırat Tıp Derg* (18): 15–19.
- Bland SH, O'Leary ES, & Farinero E. (1996). Long-term psychological effects of natural disasters. *Psychosom Med* 58: 18-24.
- Boudweyns, P.A., Albrecht, J.W., Talbert, F.S., & Hyer, L.A. (1991). Comorbidity and treatment outcomes of in-patients with chronic combatrelated PTSD. *Hospital and Community Psychiatry*, 42, 847-849.
- Boztaş, M. H., Aker, A. T., Münir, K., Çelik, F., Aydın, A., Karasu, U., & Mutlu, E. A. (2019). Post traumatic stress disorder among adults in the aftermath of 2011 Van-Ercis earth-quake in Turkey. *Klinik Psikiyatri Dergisi-Turkish Journal Of Clinical Psychiatry*.
- Caia G., Ventimiglia F. ve Maass A. (2010). Container vs. dacha: The psychological effects of temporary housing characteristics on earthquake survivors. *Journal of Environmental Psychology* 30, 60– 66.
- Cankardaş S, Sofuoğlu Z. (2019). Deprem ya da Yangın Deneyimlemiş Kisilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri ve Belirtilerin Yordayıcıları. *Türk Psikiyatri Dergisi* 30: 151-6.
- Çetin Dağlı, S., Tunalı Çokluk, S., Sert, A., & Yüksel, A. (2018). Van Depremi Yaşayan Tıp Fakültesi Öğrencileri Üzerinde Deprem Uzun Dönem Etkileri.
- Doğulu, C., Karancı, A. N., & İkizer, G. (2016). How do survivors perceive community resilience? The case of the 2011 earthquakes in Van, Turkey. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 16, 108-114.
- Doğulu C., İkizer G. & Karancı A. N. (2020). A psychosocial perspective on community resilience and preparedness in the context of earthquakes in Turkey. *Geological Society, London, Special Publications*. Volume 50.1 Pages 405 – 423. <https://doi.org/10.1144/SP501-2019-110>
- Ehring T, Razik S, & Emmelkamp PM. (2011). Prevalence and predictors of posttraumatic stress disorder, anxiety, depression, and burnout in Pakistani earthquake recovery workers. *Psychiatry Res*; 185: 161-6.
- Eray, Ş., Uçar, H. N., & Murat, D. (2017). The effects of relocation and social support on long-term outcomes of adolescents following a major earthquake: A controlled study from Turkey. *International journal of disaster risk reduction*, 24, 46-51.
- Ergün, D., & Şenyüz, S. (2022). Prolonged grief disorder among bereaved survivors after the 2011 Van Earthquake in Turkey. *Death studies*, 46(6), 1364-1371.
- Erdik M, & Aydınoğlu N. (2003). Earthquake vulnerability of buildings in Turkey. 3rd Int. Symposium on Integrated Disaster Risk Management.1–33.
- Fan F, Zhang Y, & Yang Y. (2011). Symptoms of posttraumatic stress disorder, depression, and anxiety among adolescents following the 2008 Wenchuan earthquake in China. *J Trauma Stress*. 24: 44-53.
- Fergusson DM, Horwood LJ, Boden JM, & Mulder RT. (2014). Impact of a major disaster on the mental health of a well-studied cohort. *JAMA psychiatry* (71): 1025–103.
- Gao X, Leng Y, Guo Y, Yang J, Cui Q, & Geng B. (2019). Association between earthquake experience and depression 37 years after the Tangshan earthquake: a cross-sectional study. *BMJ Open*. 2019;9: e026110.
- Goenjian AK, Steinberg AM, & Najarian L.M. (2000). Prospective study of posttraumatic stress, anxiety, and depressive reactions after earthquake and political violence. *Am J Psychiatry* 2000; 157: 911-6.
- Gülmez, E. (2022). 2020 Elâzığ depremi sonrası, depremzedelerde posttravmatik stres bozukluğu ve eşlik eden psikiyatrik hastalıkların yaygınlığının araştırılması. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Fırat Üniversitesi, Elâzığ.

Güven, K. (2010). Marmara Depremi Ni Yaşayan Yetişkinlerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeylerine Göre Travma Sonrası Gelişim ve Depresyon Arasındaki İlişkinin Araştırılması (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 250401).

Irmansyah I, Dharmono S, & Maramis A. (2010). Determinants of psychological morbidity in survivors of the earthquake and tsunami in Aceh and Nias. *Int J Ment Health Syst* 2010, 4: 8.

Ikizer G., Karanci A. Nuray & Doğulu C. (2015). Exploring Factors Associated With Psychological Resilience Among Earthquake Survivors From Turkey, *Journal of Loss and Trauma*, DOI: 10.1080/15325024.2015.1108794

Kadak MT, Nasiroglu S, Boysan M, & Aydin A. (2013). Risk factors predicting posttraumatic stress reactions in adolescents after 2011 Van earthquake. *Compr Psychiatry*. 2013;54:982-90.

Kararmak, Ö., & Güloğlu, B. (2014). Deprem Deneyimi Yaşamış Yetişkinlerde Bağlanma Modeline Göre Psikolojik Sağlamlığın Açıklanması. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 43(2).

Karanci, A. N., Ikizer, G., Doğulu, C., & Özceylan-Aubrecht, D. (2018). Perceptions of Individual and Community Resilience to Earthquakes: A Case Study from Turkey. *Framing Community Disaster Resilience: Resources, Capacities, Learning, and Action*, 237-256.

Kardaş, F. (2013). Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin travma sonrası stres travma sonrası büyüme ve umutsuzluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. (Tez No:339873) [Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Van] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Kidson M.A., Douglas JC, & Holwill B.J. (1993). Posttraumatic stress disorder in Australian World War II veterans attending a psychiatric outpatient clinic. *Medical Journal of Australia* 158: 563-6.

Koç, T., Çavuş, C., & Sarış, F. (2005). Çanakkale Kar Fırtınası Afetinin Sosyal ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Sivil Savunma Dergisi* (181), 5-20.

Kurt E., & Gülbahçe A. (2019). Van depremini yaşayan öğrencilerin travma sonrası stres bozukluğu düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sos Bilim Enstitüsü Derg* (23): 957-972.

Küçüköğlü, S., Yıldırım, N., & Dursun, O. B. (2015). Posttraumatic stress symptoms seen in children within the 3-month period after the V an earthquake in T urkey. *International journal of nursing practice*, 21(5), 542-549.

Mc Farlane RC. Heavy crude oil production tool and method. 1987.

Oflaz F, Hatipoğlu, S. & Aydin, H. (2008). Effectiveness of psychoeducation intervention on post-traumatic stress disorder and coping styles of earthquake survivors. *J Clin Nurs*17: 677-87.

Oflaz, F. (2015). Travma yaşamış çocuk ve gençlerin ele alınmasında çocuk-ergen ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliği uygulamaları. *Türkiye Klinikleri Dergisi*, 1(2), 46-51.

Özdemir, O., Boysan, M., Özdemir, P. G., & Yılmaz, E. (2015). Relations between post-traumatic stress disorder, dissociation and attention-deficit/hyperactivity disorder among earthquake survivors. *Nöro Psikiyatri Arşivi*, 52(3), 252.

Özdemir PG, Kaplan Ğ, Uysal C, Bulut M, Atli A, Bez Y. (2015). Serum total oxidant and antioxidant status in earthquake survivors with post-traumatic stress disorder. *Acta Neuropsychiatrica* 2015; 27(3): 153- 158.

Özden, M. Ş. (2013). Depreme bağlı travmatik stres ve depresyon belirtilerinin göç ve sosyal destek kaybı ile ilişkisine yönelik çok faktörlü bir inceleme (Tez No:342389) [Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi-İstanbul] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Peleg K, Reuveni H, Stein M. Earthquake disasters--lessons to be learned. *Isr Med Assoc J* 2002; 4: 361-5.

Prati G. & Pietrantonio L. (2009). Optimism, Social Support, and Coping Strategies As Factors Contributing to Posttraumatic Growth: A Meta-Analysis. *Journal of Loss and Trauma: International Perspectives on Stress & Coping*, 14(5), 364-388.

Rubonis, A.V. & Bickman, L. (1991). Psychological Impairment in the Wake of Disaster: The Disaster Psychopathology Relationship. *Psychological Bulletin*. 109, 384-399.

Sattler DN, Preston AJ, & Kaiser C.F. (2002). Hurricane Georges: A cross-national study examining preparedness, resource loss, and psychological distress in the U.S. Virgin Islands, Puerto Rico, Dominican Republic, and the United States. *J Trauma Stress*, 15:339-350.

- Sönmez, M. B. (2022). Depremın psikolojik etkileri, psikolojik destek ve korkuyla baş etme. *TOTBİD Dergisi* 2022; 21:337-343. <https://doi.org/10.5578/totbid.dergisi.2022.46>
- Süzen, B. (2015). 1999 Marmara Depremini yaşamış bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Tez No:398312) [Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi-İstanbul] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Salcioglu, E., Ozden, S., & Ari, F. (2018). The role of relocation patterns and psychosocial stressors in posttraumatic stress disorder and depression among earthquake survivors. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 206(1), 19-26.
- Şeker, B. D. & Akman, E. (2014). Van depremi sonrası duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler: polis örnekleme incelemesi. *Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(27), 215-231.
- Şeker, B. D. (2016). Evaluation of life satisfaction after the 2011 Van (Turkey) earthquake. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 44(9), 1409-1417.
- Şenyüz S, Ergün D, & Çakıcı E. (2021). The Effect of Traumatic Loss on Posttraumatic Growth Among 2011 Van Earthquake Survivors: The Mediating Role of Posttraumatic Stress. *Alpha Psychiatry*. Mar 18;22(2):79-84. doi: 10.5455/apd.135624. PMID: 36425934; PMCID: PMC9590632.
- Tanhan, F. & Kayri, M. (2013). Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 1013- 1025.
- Tanhan, F. & Kardeş, F. (2014). Van depremini yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin travmadan etkilenme ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education* 2014; 4: 102-115.
- Taşçı, G. & Özsoy, F. (2021). Deprem travmasının erken dönem psikolojik etkileri ve olası risk faktörleri. *Cukurova Med Journal*, 46(2), 488-494. <https://doi.org/10.17826/cumj.841197>
- Uğurlu, M., Bakım, B. & Güveli, M. (2003). Afet yaşantıları, afet psikiyatrisi ve Bingöl depremi sonrası ruhsal müdahale program. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 16: 203-10.
- Uğur, K., Kartal, F., Mete, B., Tamam, L. & Demirkol, M. E. (2021). Deprem sonrası akut stres bozukluğu olanlarda travma esnasındaki çözülmenin, anksiyete düzeyi, algılanan stres, anksiyete duyarlılığı ve deprem stresiyle baş etme ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 32(4), 253-260. <https://doi.org/10.5080/u25892>
- Xiong K., Chaojie L. & Ningxiu L. (2010). Social support and Quality of Life: a cross-sectional study on survivors eight months after the 2008 Wenchuan earthquake. *BMC Public Health*, 10, 573-584.
- Yaşar, M. (2018). Nitel araştırmalarda nitelik sorunu. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 55-73. doi:10.21666/muefd.426318.
- Yehuda R., Hoge C.W., McFarlane A.C., Vermetten E, Lanius R.A. & Nievergelt C.M. (2015). Post-traumatic stress disorder. *Nat Rev Dis Prim* 2015(1): 1–22.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, K. (2022). Ortaokul öğrencileri üzerinde depremin travmatik etkileri: nitel bir çalışma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yıldız, Z. S. (2016). Kanser hastalarında travma sonrası stres belirtileri, travma sonrası gelişim ve kendini açma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.